

БІБЛІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

УДК 016:37(051)"1917/1945"

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2018-2-113-118>

О. Б. Бондарчук

завідувач відділу наукової організації та зберігання фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна

ГАЛУЗЕВІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ 1917–1945 РР. У ФОНДІ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті подано огляд періодичних видань 1917-1945 рр. з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, які є джерелом історичних досліджень у галузі педагогіки, освіти, бібліотекознавства, оскільки цей інформаційний ресурс великою мірою відображає розвиток педагогічної думки, її особливості, проблематику тощо. У ході дослідження розкрито видову та тематичну спрямованість часописів, що відображають тенденції розвитку освіти, науки, культури України у складні історичні періоди. Проаналізовано маловідомі широкому загалу науковців періодичні видання, зокрема журнал «Новим шляхом» (Краснодар), присвячений українізації Кубані. Публікації журналів того часу сприяли формуванню світоглядних та аксіологічних настанов серед тогочасних педагогів-практиків, містили відомості про важливі проблеми освітньо-виховного процесу у школі, що були характерні для досліджуваного хронологічного періоду, та шляхи їх розв'язання, через статті журналів відбувалася багатоаспектна професійна комунікація педагогів, обмін досвідом між активними вчителями з творчим підходом до своєї фахової діяльності. На сторінках журналів розкриваються теоретичні й методичні засади реформування й модернізації освітньої галузі в Україні та історико-культурні процеси означеного періоду. За результатами проведеного дослідження фахівцями бібліотеки готується до друку каталог «Періодичні видання 1917-1945 рр. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського», що слугуватиме джерельною базою для науковців і практиків та сприятиме фаховому забезпеченню досліджень не лише з психологічних і педагогічних питань, а й з бібліології, бібліотекознавства, журналістикознавства, культурології.

Ключові слова: бібліотеки, часописи, періодика, каталоги, історико-педагогічні дослідження, джерельна база.

Постановка проблеми. У пресодруках минулого відображено не лише історію вітчизняної освіти і педагогічної думки, а й ту соціальну напругу, що супроводжувала процес формування національної самосвідомості народу, боротьбу за національне й соціальне визволення, рідну школу. Історія української передової педагогічної думки складалася так, що саме преса, починаючи з другої половини ХІХ ст., стала однією з форм існування й розвитку громадської самосвідомості, поширення передових знань, ідей. У 20–

30-х рр. ХХ ст. науковий пошук відбувався в умовах формування тоталітарного радянського режиму в межах партійно-класового підходу, що призвело до обмеження, а згодом і забуття національно-патріотичної періодики. Тогочасна радянська освітня політика була спрямована на підпорядкування та уніфікацію національних шкіл до загальної системи єдиної трудової школи [8]. Педагогічна періодика стала невід'ємною частиною державної освіти та політико-виховної роботи серед населення.

Розгляд часописів як об'єкта джерелознавства є важливим чинником у проведенні наукових досліджень, оскільки цей інформаційний ресурс великою мірою відображає розвиток педагогічної думки, її особливості, проблематику тощо.

Періодичні видання з питань освіти можна розглядати як своєрідний індикатор наукових досліджень, оскільки вони забезпечували неперервність інформування про поточні події. Крім того, важливого значення науковий аналіз періодики набуває завдяки висвітленню в ній комплексної та оперативної інформації різноманітного характеру, що робить періодику цінною джерельною базою історико-педагогічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звертаючись до попередніх розвідок з питань ролі періодичних видань, наголосимо на наукових працях Л. Березівської, яка аналізує внесок українських педагогів початку ХХ ст. у розбудову національної освіти на основі матеріалів журналу «Вільна українська школа» [1; 2]. У своїх дослідженнях науковець всебічно розкриває роль видання як джерела мікроісторії освіти в Україні, зміст якого є «образом освіти і педагогічної науки в малодосліджений період Української революції, становлення української державності» [2, с. 7].

До вивчення періодичних видань як підґрунтя історико-педагогічних досліджень звернулася також С. Бричок [3], яка акцентувала увагу на матеріалах журналу «Церковно-приходская школа» та їх значенні як джерела для дослідження початкової освіти. Серед вітчизняних наукових розвідок з питань впливу педагогічної преси на розвиток теорії, методології та практики освітньої діяльності зазначимо також дослідження Л. Вайди [4], яка аналізує

відтворення процесу нагромадження педагогічних знань і розвитку педагогічної науки в публікаціях педагогічної преси.

Розгляд функцій періодичної педагогічної преси в трансформації суспільно-педагогічної свідомості та змістового наповнення публікацій знайшов відображення в працях С. Лободи [9] та Т. Філімонової [13]. Дослідниця питань з історії педагогіки С. Тарнавська зазначає, що аналіз профільних періодичних видань «актуалізує вивчення історії вітчизняної вищої школи, сприяє формуванню цілісної картини її розвитку» [12, с. 30].

Проте серед розмаїття універсальних ретроспективних показників періодичних видань в Україні науковці відзначають суттєву неповноту обліку українських періодичних видань, зокрема галузевого спрямування.

Мета статті – представити періодичні видання 1917–1945 рр. як частини інформаційного ресурсу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім В. О. Сухомлинського), що слугують першоджерелами історико-педагогічних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У фонді бібліотеки зберігається близько 100 назв часописів 1917–1945 рр., що видавались на теренах сучасної України, а також у місцях компактного проживання українців на території Російської Федерації.

Зазначений проміжок часу охоплює історичні події, що пов'язані із національно-демократичним, духовно-культурним піднесенням українського народу, а також із розвитком національної освіти і педагогіки (1917–1921 рр.), розвитком ідей педоцентризму й трудової школи (1920–1930 рр.), ідеологізації комуністичного виховання (1931–1945 рр.).

Фонд періодичних видань 1917–1945 рр. умовно можна розділити за видовою ознакою: науково-педагогічні («За комуністичне виховання дошкільника», «Комуністична освіта», «Шлях освіти»), загально педагогічні («Вільна Українська школа», «Внѣшкольное Просвѣщеніе», «Дитячий рух», «Друг детей» тощо) науково-практичні («За масову комуністичну освіту», «Народная школа», «Наша освіта», «Нова школа» та ін.), громадсько-педагогічні («Пути коммунистического просвещения», «Радянська освіта»,

«Радянська школа» та ін.), науково-популярні («Аматорський театр», «Знання», «Наш родный край») дитячі видання («Більшовиченята», «Весела бригада», «Жовтень», «Піонерія» тощо).

Розглядаючи публікації журналів того часу, можна зробити висновок, що видання сприяли формуванню світоглядних та аксіологічних настанов серед тогочасних педагогів-практиків. Публікації часописів містять відомості про важливі проблеми освітньо-виховного процесу у школі, що були характерні для досліджуваного хронологічного періоду, та шляхи їх розв'язання. Таким чином, через статті журналів відбувалася багатоаспектна професійна комунікація педагогів, обмін досвідом між активними вчителями з творчим підходом до своєї фахової діяльності. На сторінках журналів розкриваються теоретичні й методичні засади реформування й модернізації освітньої галузі в Україні та історико-культурні процеси означеного періоду.

У редакційній статті періодичного видання професійної спілки освітян – «Робітник освіти» було сформульовано програмові засади цього часопису, а саме: обґрунтування теоретичних і методологічних засад нової освітньої політики, що певним чином відображає його цільове призначення, встановлення тісного зв'язку з учительством на місцях, допомога освітянам у реалізації нових навчальних планів і програм, методичне забезпечення навчального процесу, надання додаткових знань для підвищення ідейного рівня й професіоналізму педагогів. Власне аналогічні питання висвітлювались у більшості педагогічних часописів 1917–1945 рр.

У фонді періодичних видань зберігається низка регіональних педагогічних часописів. Серед них – «Народное просвещение: орган Одесского Губернского Отдела Народного образования», «Нова школа» (Полтава), «Освіта: орган Подільської губерньської народної управи», «Освіта Мелітопільщини», «Освіта на Артемівщині», «Освіта на Харківщині» «Пролетарська освіта» (Вінниця), «Просвещение: Черниговский губерньский отдел народного образования» та ін.

Під час дослідження виявлено, що деякі журнали, зокрема, «Новим шляхом» (Краснодар), «Наш родный край» (Мукачеве), «Пути

коммунистического просвещения» (Сімферополь), є маловідомими у науковому середовищі, проте надзвичайно цікаві та цінні з точки зору дослідження розвитку національної освіти на не українськомовних територіях.

Так у часописі «Новим шляхом» заслуговують на увагу статті, присвячені проблематиці українізації шкіл та культурно-освітніх установ у місцевостях з українським населенням. Дописувачі журналу порушують такі питання, як перспективи освітньої роботи у школах РСФРР українською мовою (І. Костенко) [7], потреба у формуванні єдиних методичних основ викладання українознавства в навчально-виховному процесі (В. Марченко) [11], практичний досвід та проблеми українізації шкіл на Кубані (Т. Іващенко, Ф. Кальницький, М. Лола, А. Павлюк, Ф. Чапала, І. Шаля) [6, 10, 14, 15].

У публікаціях до часопису наголошено, що «сучасна школа вимагає від вчителя науково-лінгвістичних знань, бо од вірного погляду на мову залежить вірно взятий такт виховного підходу до одного з найголовніших факторів людського життя – мовної діяльності» [7, с. 42]. Зі статей зазначеної тематики дізнаємося про основні теоретичні, методичні та практичні проблеми процесу українізації, плани проведення українізації в певних районах, місце української мови у шкільній освіті Кубані, зрушення в процесі українізації та його суспільне значення в педагогічній позиції регіону.

Попри регіональний характер, типовим для тогочасної української преси було те, що в ній «відобразився єдиний для всієї нації процес кристалізації педагогічної думки, формування основ національної школи. Звернення до ґрунтовного, науково об'єктивного, позбавленого ідеологічних догм, конструктивного вивчення педагогічного досвіду регіональних педагогічних часописів розширить джерельну базу української педагогічної науки, дасть можливість використати їх кращі надбання в розбудові системи національної освіти в Україні» [8]. Дослідник у галузі теорії та історії педагогіки І. Зайченко наголошує, що саме через пресу реалізується процес формування національної школи (обґрунтування мети, завдань, змісту, методів навчання й виховання, ролі, місця і значення вчителя) [5].

До 20-ї річниці від дня заснування Державної науково-педагогічної

бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського фахівцями бібліотеки готується до друку каталог «Періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського». Видання буде підготовлено в межах НДР «Відображення розвитку національної освіти і педагогічної думки у друкованих та електронних виданнях» (науковий керівник – Сухомлинська О. В., д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Структура видання складатиметься з основної частини та допоміжних покажчиків (іменний покажчик, покажчик місць видання, покажчик видавництв і друкарень).

Основними вимогами, що висуваються до каталогу, є науковість, повнота і достовірність у поданні матеріалів. Бібліографічний опис періодичних видань здійснюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». В описі будуть наведені основні елементи, факультативні відомості, серед яких – розкриття змісту, авторського складу, наявність номерів у фонді бібліотеки тощо.

Каталог «Періодичні видання 1917–1945 рр. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» стане ще одним виданням, що слугуватиме джерельною базою для науковців і практиків та сприятиме фаховому забезпеченню досліджень не лише з психологічних і педагогічних питань, а й з бібліології, бібліотекознавства, журналістикознавства, культурології.

Висновки. Отже вважаємо, що періодичні видання є унікальною джерельною основою для сучасних досліджень з історії вітчизняної педагогіки та підґрунтям для становлення практичних і методологічних основ реформування сучасної освітньої галузі в Україні.

Перспективною проблематикою для подальших досліджень є розвідки, присвячені окремим періодичним виданням з питань освіти для виявлення їх значення як джерела історико-педагогічних досліджень, з проблематики, що є актуальною на сучасному етапі розвитку національної освіти.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Внесок Софії Русової у розбудову національної освіти: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) / Л. Д. Березівська // Наук. зап. [Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. – 2016. – № 1. – С. 286–290.
2. Березівська Л. Д. Колекція журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) як джерело мікроісторії освіти України / Лариса Березівська // Історико-педагогічний альманах / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини [та ін.]. – Умань, 2016. – Вип. 1. – С. 4–9.
3. Бричок С. Б. Журнал «Церковно-приходська школа» як історико-педагогічне джерело вивчення діяльності церковнопарафіяльних шкіл (кінець XIX – початок XX ст.) / С. Б. Бричок // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. – Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 92–97.
4. Вайда Л. О. Українська педагогічна преса як джерело відображення інноваційних педагогічних ідей (1991–2013 рр.) / Л. О. Вайда // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. – Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 102–105.
5. Зайченко І. В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / І. В. Зайченко ; за ред. М. Д. Ярмаченка. – Львів : [б. в.], 2002. – 344 с
6. Кальницький Ф. З досвіду українізації шкіл на Кубані в 1928 році / Ф. З. Кальницький // Новим шляхом. – 1929. – № 1. – С. 53–54.
7. Костенко І. Рідна мова / І. Костенко // Новим шляхом. – 1927. – № 2. – С. 41–42.
8. Лобода С. М. Інформаційні можливості періодичної преси ХХ століття як джерела історико-педагогічного дослідження / С. М. Лобода // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка : [зб. наук. пр.] / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – [Луганськ], 2007. – № 21 : Педагогічні науки, ч. 2. – С. 19–26.
9. Лобода С. М. Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси ХХ століття: протистояння ідей : [монографія] / С. М. Лобода ; Держ. закл. «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Луганськ, 2010. – 504 с.
10. Лола М. Масова робота коло українізації в районах, що українізуються / М. Лола // Новим шляхом. – 1930. – [№ 4/5]. – С. 33–34.
11. Марченко В. Про українознавство в школах РСФРР / В. Марченко // Новим шляхом. – 1928. – № 4/5. – С. 39–44.
12. Піроженко Л. Педагогічна преса як джерело дослідження проблем реформування змісту загальноосвітньої школи / Лідія піроженко // Історико педагогічний альманах. – Київ, 2006. – Вип. 2. – С. 16–19.
13. Тарнавська С. В. Робітничі факультети УСРР як історико-педагогічна проблема на сторінках часопису «Путь просвещения» (1922–1926 рр.) / Сніжана Тарнавська // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 9. – С. 30–34.
14. Філімонова Т. В. Часопис «Радянська освіта» (1923–1931) в історії громадсько-педагогічного руху України / Т. В. Філімонова // Таврійський вісн. освіти. – 2015. – № 2, ч. 2. – С. 277–285.
15. Чалапа Ф. Проти нікчемного досвіду з українізації Кальницького і перекручувань національної політики партії / Ф. Чалапа // Новим шляхом. – 1929. – № 4. – С. 30–31.
16. Шаля І. Нова доба в українізації Кубанської округи / І. Шаля // Новим шляхом. – 1929. – № 4. – С. 32–35.
17. Янченко Т. В. Педологія як основа соціального виховання дітей в Україні у 20-ті роки ХХ ст. / Т. В. Янченко // Наук. зап. [Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. – 2014. – № 4. – С. 233–239.

References

1. Berezivska L. D. Vnesok Sofiyi Rusovoyi u rozbudovu natsionalnoyi osviti: za

materialami zhurnalu «Vilna ukrayinska shkola» (1917–1920) / L. D. Berezivska // Naukovi zapiski [Nizhinskogo derzhavnogo universitetu im. Mikoli Gogolya]. Psihologo-pedagogichni nauki. – 2016. – № 1. – S. 286–290.

2. Berezivska L. D. Kolektsiya zhurnalu «Vilna ukrayinska shkola» (1917–1920) yak dzherelo mikroistoriyi osviti Ukrayini / L. D. Berezivska // Istoriko-pedagogichniy almanah. – 2016. – Vip. 1. – S. 4–9.

3. Brichok S. B. Zhurnal «Tserkovno-prihodskaya shkola» yak istoriko-pedagogichne dzherelo vivchennya diyalnosti tserkovnoparafiyalnih shkil (kinets XIX – pochatok XX st.) / S. B. Brichok // Pedagogichniy diskurs. – 2013. – Vip. 15. – S. 92–97.

4. Vayda L. O. Ukrayinska pedagogichna presa yak dzherelo vidobrazhennya innovatsiynih pedagogichnih Idey (1991–2013 rr.) / L. O. Vayda // Pedagogichniy diskurs. – 2013. – Vip. 15. – S. 102–105.

5. Zaychenko I. V. Problemi ukrayinskoyi natsionalnoyi shkoli u presi (druga pol. XIX — poch. XX st.) / I. V. Zaychenko ; za red. M. D. Yarmachenka. — Lviv : [b. v.], 2002. — 344 s

6. Kalnitskiy F. Z dosvidu ukrayinizatsiyi shkil na Kubani v 1928 rotsi / F. Z. Kalnitskiy // Novim shlyahom. – 1929. – № 1. – S. 53–54.

7. Kostenko I. Ridna mova / I. Kostenko // Novim shlyahom. – 1927. – № 2. – S. 41–42.

8. Loboda S. M. Informatsiyi mozhlivosti periodichnoyi presi HH stolittya yak dzherela Istoriko-pedagogichnogo doslidzhennya / S. M. Loboda // Visnik Luganskogo natsionalnogo pedagogichnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka : [zb. nauk. pr.] / Lugan. nats. ped. un-t im. Tarasa Shevchenka. – [Lugansk] : Vid-vo LNU "Alma-mater", 2007. – # 21 (137) listop. 2007 : Pedagogichni nauki, Ch. 2. – S. 19–26.

9. Loboda S. M. Pedagogichna tvorchist uchitelya na shpaltah vitchiznyanoyi presi XX stolittya: protistoyannya Idey: [monogr.] / S. M. Loboda; Derzh. zakl. «Lugan. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka». – Lugansk: Vid-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2010. – 504 s.

10. Lola M. Masova robota kolo ukrayinizatsiyi v rayonah, scho ukrayinizuyutsya / M. Lola // Novim shlyahom. – 1930. – [№ 4/5]. – S. 33–34.

11. Marchenko V. Pro ukrayinoznavstvo v shkolah RSFRR / V. Marchenko // Novim shlyahom. – 1928. – № 4/5. – S. 39–44.

12. Pirozhenko L. Pedagogichna presa yak dzherelo doslidzhennya problem reformuvannya zmistu zagalnoosvitnoyi shkoli / Lidiya Pirozhenko // Istoriko-pedagogichniy almanah. – Kiiv, 2006. – Vip. 2. – S. 16–19.

13. Tarnavska S. V. Robitnichi fakulteti USRR yak istoriko-pedagogichna problema na storinkah chasopisu «Put prosvescheniya» (1922–1926 rr.) / S. V. Tarnavska // Visnik Knizhkovoyi palati. – 2016. – № 9. – S. 30–34.

14. Filimonova T. V. Chasopis «Radyanska osvita» (1923–1931) v istoriyi gromadsko-pedagogichnogo ruhu Ukrayini / T. V. Filimonova // Tavriyskiy visnik osviti. – 2015. – № 2(2). – S. 277–285.

15. Chalapa F. Proti nikchemnogo dosvidu z ukrayinizatsiyi Kalnitskogo i perekruchuvan natsionalnoyi politiki partiyi / F. Chalapa // Novim shlyahom. – 1929. – № 4. – S. 30–31.

16. Shalya I. Nova doba v ukrayinizatsiyi Kubanskoyi okrugi / I. Shalya // Novim shlyahom. – 1929. – № 4. – S. 32–35.

17. Yanchenko T. V. Pedologiya yak osnova sotsialnogo viovannya ditey v ukrayini u 20-ti roki XX st. / T. V. Yanchenko // Naukovi zapiski [Nizhinskogo derzhavnogo universitetu im. Mikoli Gogolya]. Psihologo-pedagogichni nauki. – 2014. – № 4. – S. 233–239.

O. B. Bondarchuk,

head Department of scientific organization and storage of the fund of
V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, Kyiv,
Ukraine

V. O. SUKHOMLYNSKY STATE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE AS A SOURCE OF MODERN HISTORIOGRAPHIC RESEARCHES

The article provides an overview of periodicals of 1917-1945 from the fund of V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine, which are the source of historical research in the field of pedagogy, education, library science, since this information resource largely reflects the development of pedagogical thought, its features, problems and the like. The study revealed the specific and thematic focus of the journals, reflecting the development trends of education, science and culture of Ukraine in difficult historical periods. The periodicals which are little known to the scientists have been analysed, in particular, “Novym shlyakhom (Following a New Way)” (Krasnodar), dedicated to Ukrainization of Kuban’. The publications of the journals of that time contributed to the formation of the worldview and axiological attitudes among the practicing educators of that time, contained information about the important problems of the educational process at school that were characteristic feature of the chronological period under study, and the ways to solve them, through the journal articles there was a multi-aspect professional communication of teachers, exchange of experience between active teachers with a creative approach to their professional activities. The pages of the journals reveal the theoretical and methodological foundations of the reform and modernization of education in Ukraine and the historical and cultural processes of that period. According to the results of the study, library specialists are preparing to publish the catalogue “The Periodicals of 1917-1945 in the Fund of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine”, which will serve as a source base for scientists and practitioners and will contribute to the professional provision of research not only for psychological and pedagogical issues, but also for bibliology, library science, journalism, cultural studies.

Keywords: libraries, periodicals, catalogs, historical and pedagogical research, source base.

Надійшла до редакції 31.10.2018 року